

Rakveres asutas Harald Henno Jänes väljaande Tuleviku Rajad, Eesti keskkooli- ja gümnaasiuminoorsoo ajakirja, olles ise selle vastutav ja tegevtoimetaja.

Harald Henno Jänes 100

Heino Rannap

11. detsembril möödub sada aastat mitmekülgse pedagoogi Harald Henno Jänese sünnist.

18.–19. sajandil oli Vastseliina lossi maavalduses Sänna vald, mille talupojad rajasid oma lastele kooli. Seal Vana-Koolitares õpetas lapsi Harald Jänese vanaisa, kelle perekonnanimi sehken-dati toleaeegse kirjaviisi järgi: Jennes. Vanaisa tööd kohaliku kooliõpetajana jätkas poeg Aleksander Jänes, kes oli haritud inimene, pidas õpetajaametit, oli kohtukirjutaja ja mõisavalitseja.

19. sajandi lõpul võimaldas vendade Kriisade valmistatud orel viljelda Sän-nas klassilaulu ja täiskasvanutega koorilaulu. Aleksander Jänes viis oma laulukoori isegi Tartu laulupeole. Karl Pettai kirjutab raamatus “Sänna kool 1735–1970. Ühe laulja meenutus”: “Sa-jummal kumi sõidi hobõstõga Võru vak-sali, istõ rongi pääle ja kihudi Tartu liina. Sääil viidi mii lauluplatsilõ. Sis astõ mii laululavva pääle. Tuu oli lauljaid täüs ku pogisi. Ja noid päält kullõjõid, noid oli kõik plats täüs. Kusis Miina Härmann tuli. Oli ilus inemine. Uma pikk valgõ kleit oli sälän, käüssid olõ-õs ollaki. Oli ku ime kajja. Ku nõst uma taktikepi, sõs laul mugu juusk...”

Harald Henno Jänes sündis 11. det-

sembril 1905. aastal Võrus. Ta oli juba Võru algkoolis ja seejärel Võrumaa Rahvahariduse Seltsi poeglastegüm-naasiumis hoolas õppija ning võis astu-da Tartu ülikooli filosoofiateaduskonda, et omandada pedagoogidiplom eesti keele, soome-ugri keelte, rahvaluule ning eesti ja üldise kirjandusloo alal. Samal ajal õpetas ta Võru- ja Tartumaa algkoolides lapsi. Ülikooli lõpetas Harald Jänes 1929 ning töötas seejärel mitu aastat Tartu kommertsgümnaasiumis ja ühiskaubanduskoolis eesti keele ja kir-janduse õpetajana.

Tegevus Eestis

Harald Jänes sai üle Eesti tuntuks ajal, mil õpetajate organisatsioon hakati üm-ber korraldama. 1934. aastani kuulusid Eesti Õpetajate Liitu nii algkoolide kui ka kutsekoolide ja gümnaasiumide õpeta-jad. Viimased polnud rahul, et õpetajate liidu juhatus pööras peatähelepanu alg-koolidele. Nii asutasidki H. H. Jänes, O. Kiesel ja O. Paas 1934. a Keskkoo-lide Õpetajate Ühingu. Järgnevate aas-tate jooksul oli H. H. Jänes Tartu Güm-naasiumiõpetajate Ühingu ja Akadeemi-

lise Hõimuklubi esimees, Eesti Keskkoo-liõpetajate Kogu juhatusse liige ja Aka-deemilise Emakeele Seltsi nimede ees-tistamise toimkonna juhataja. Ta valiti ka 1936. asutatud Õpetajate Koja juhatusse.

1936. aastal sai temast Rakvere ühis-gümnaasiumi ja keskkooli direktor. Nüüd viis ta lõpule selle gümnaasiumi uue hoone ehituse – Rakveres oli tollal Eesti suurim ja uhkeim gümnaasiumi-maja. Ta õpetas eesti keelt ja kirjandust ning kirjutas kooliõpikuid. Teoses “Rak-vere Gümnaasium ja Keskkool (1912–1937)” ilmus tema ulatuslik teaduslik uurimus õpilaskonnast.

Aastaid hiljem kiidab Märt Raud H. H. Jänese Rakvere perioodi tegemisi, ni-metades teda nooreks ja energiliseks juhatajaks, kes “uue luuana” pühkis hästi, kelle koolis pandi kehtima range kord ning õppejõududele ja õpilastele kõva press peale. Rakveres asutas ta väljaande Tuleviku Rajad, Eesti keskkooli- ja gümnaasiuminoorsoo ajakirja, olles ise selle vastutav ja tegevtoimetaja. Esimese numbri saatesõnas märgib ta oma vaatepunktina: “Raiutagu “Tuleviku Radade” ridadele meie rahvusliku

ideaalkarakterit äärjooni /- - / et noored haritlased õpiksid ning harjuksid juba varakult seoslikult kaasa töötama oma rahvuse kaudu inimkonna heaks.”

Stockholmi Eesti Gümnaasiumi rektor

Vene vägede sissemars Rakverre lõpetas H. H. Jänese direktoritöö. Sõja-aastatel oli ta Väimela põllunduskeskkooli eesti keele ja kirjanduse õpetaja, jätkates neil keerukatel aastatel õpikute väljaandmist.

1944. aasta sügisel, punaarmee taasvallutuste eel, põgenes H. H. Jänese abikaasa ja kolme lapsega Rootsi. Kui 19. oktoobril 1945 avati Stockholmi Eesti Gümnaasium (algul “eesti õhtukursuste” nime all), sai selle direktoriks H. H. Jänese. Ta oli rektor, nagu Rootsis gümnaasiumijuhatajat nimetati, 25 aastat. Tema leidis õpperuumid, koostas õppeplaane ja programmid ning otsis õppejõud, kellest nimekamad olid Johannes Aavik, Ernst Idla, Eduard Tubin, Theodor Künnapas, Aino Suits, Rudolf Kiviranna. Muidugi õpetas direktor ka ise eesti keelt, eesti ja maailmakirjandust.

Esimesel õppeaastal oli õpilasi 114, hiljem õpilaste arv vähenes, sest vanemad hakkasid lapsi rootsi koolidesse panema. Lausa ime, et käputäis eestlasi hoidis 25 aastat elus eesti eragümnaasiumi. Selle kooli andeka juhtimise tõttu on H. H. Jänest kutsutud teiseks Hugo Treffneriks, hellitavalts kutsuti teda Kooli-Jäneseks ja tema kooli Videviku Akadeemiaks.

H. H. Jänese omandas Uppsala Ülikoolis filosoofia litsentsiaadi kraadi soome-ugri keelte alal ning asus kooli juhtimise kõrval õppejõuks Stockholmi Ülikooli eesti keele lektorina, Eesti Seminari ning Soome Instituutsiooni eesti osakonna juhatajana.

Koolikirjanduse autor

Koolikirjandusega hakkas Harald Jänese tegelema Rakvere päevil. Esimene õpik oli 1935. aastal “Eesti keele grammatika ja harjutustik koolidele I. Keskkooli I klassile ja algkooli V klassile” (kaasautor O. Parlo). Järgmisel aastal kirjutas ta samase õpiku 2., 3. ja 4. klassile ning 1937. aastal 5. klassile. Järgnesid õpikud keskkoolile ja kutsekoolile (1940), hääliku- ja vormiõpetus, lause- ja tuletusõpetus (1942, 1943), keeleõpikud

Tuleviku Radade «Tartu triumviraat»: õpet. A. Vaigla, õpet. H. Jänese, dir. J. Roos.

Harald Henno Jänest (joonistusel keskel) kutsuti Stockholmi Eesti Gümnaasiumi andeka juhtimise tõttu teiseks Hugo Treffneriks.

algkoolidele (1937–1941), “Eesti kirjanduslugu I ja II” lisavihikuga eesti rahvalauludest” (1938).

Uue hooga hakkas H. H. Jänese koolikirjandust koostama ja avaldama Rootsis. Tema eesti keele ja kirjanduse õpikud levisid eesti pagulaste koolides nii Euroopa kui Ameerika mandril. Ülisuur tähtsus oli raamatul “Meie emakeel”. Tema eesti keele õpik ühes harjutustega ilmus esimest korda trükist juba 1945. aastal Stockholmis. Järgnesid eesti kirjanduse õpikud. Raamatu “Ülevaade eesti kirjandusest” (Helsingi, 1950) saatesõnas kirjutab ta: “Alles oma kodust eemal võõras keskkonnas ja võõra kultuuri keskel elades oleme õppinud üha enam hindama aardeid, milliseid kätkeb eesti kirjanduse varamu...”

H. H. Jänese avaldas Rootsis saksa-keelsed teosed “Grammatik der estnischen Sprache” ja “Geschichte der estnischen Literatur”, tutvustades sellega Eestit Euroopas. Lisaks avaldas ta uurimusi ja ülevaateartikleid, millest ajakirjas Mana avaldatud “Valik kunstlikult moodustatud tüvisõnu” on pühendatud Johannes Aavikule. Siin esitatud Aaviku loodud 164 sõnast on eesti keeles levinud *embama, lünk, mõrvama, reetma, range, relv* jt, kuid vähe levinud *aabe* –

kirjatäht, *kõul* – munakivi, *luger* – luukeere, *neik* – pisiasi, *pei* – peaaegu, *vüün* – ööpäev jt.

Reisikirjad Ameerikast

H. H. Jänese enam kui poolesaja raamatu hulgas on osa tema matkahobist. Juba 1934. aastal avaldas ta raamatu “Matkakirjeldusi ja mälestusi”, kus pakkus keskkooli 3. klassile J. Parijõe, E. Vilde jt reisikirjeldusi ja enda selgitusi nende mõistmiseks. Rootsi perioodil kirjutab ta Harald Merelaini pseudonüümi all teose “Päikesese tõusu poole. Reisi-märkmeid Indiast, Filipiinidelt ja teistest Kaug-Ida maadest” (Stockholm, 1965) ja “Teekond läände: päikesepaistelisest Floridast kargesse Alaskasse, Maine'i saartelt Vaikse ookeani randadele” (Stockholm, 1970). Nendes kaunis eesti keeles kirjutatud teostes ei anna ta edasi pelgalt reisimuljeid, vaid tutvustab õpetaja kombel riike, loodust ja inimesi. Aktiivse koolijuhina ja mitme rahvusvahelise organisatsiooni liikmena käis ta õpetajate maailmakongressidel, PEN-klubi kokkutulekutel ja muudel üritustel. Huvist Põhja-Ameerika vastu käis ta seal neljal korral, tutvudes põhjalikult USA kõikide osariikidega ja põigates ka Kanadasse. Euroopas elavatele väliseestlastele olid tema ülevaated lausa Ameerika avastamine. H. H. Jänese iga-aastased matkad lõppesid alles manalateekonnaga – ta suri Stockholmis 26. juulil 1970.

Nekroloogis kirjutas kirjanik-pedagoog Helmi Eller: “Ta oli tegude mees, rahutu dünaamiline vaim, mis nõudis liikumist ja tegevust. Ütles “rühin nüüd jälle edasi.” Viimastel eluaastatel, mil Stockholmi Eesti Gümnaasiumi aeg lähenes lõpule, hakkas ta Koolide Ülemvalitsuse toetusel korraldama suvekursusi eesti õpetajatele ja “ülikoole” eesti üliõpilastele.

Lõppsõnaks ta sõbra A. Villmanni ütlus: “Henno Jänese on haruldane inimene. Jaotades oma eluühtsust ja innukust mitmele tööle ja maailmakaare vahel, on temast saanud mõlemat – nii avarailmeline eestlane kui ka humanistlik maailmakodanik.”